पाठ १

नेपालको एकीकरण : जनसहभागिता

जनता मा.वि. रातामाटाका कक्षा ६ का विद्यार्थीहरूले पृथ्वीनारायण शाहको एकीकरण अभियान र जनसहभागिता सम्बन्धमा तयार पारेका अध्ययन प्रतिवेदन यसप्रकार छ :

१. अध्ययन शीर्षक

पृथ्वीनारायण शाहको एकीकरण अभियान र जनसहभागिता

२. अध्ययनको उद्देश्य

(क) गोरखा राज्यको स्थापना सम्बन्धमा जानकारी लिनु

(ख) पृथ्वीनारायण शाहको एकीकरण अभियान सम्बन्धमा सोधखोज गर्नु

(ग) नेपालको एकीकरण अभियानमा जनताको चासो, सरोकार एवम् सहभागिता बोध गर्नु

३. अध्ययन विधि

(क) शिक्षकको वर्णन, छलफल

(ख) स्थानीय स्थलको अवलोकन

(ग) विभिन्न पत्रपत्रिका वा सान्दर्भिक पुस्तकमा प्रकाशित लेख रचना आदि अध्ययन

४. पत्ता लगाइएका तथ्य/पक्षहरू

४.१ एकीकरण अभियानका घटनाक्रम

(क) एकीकरण हुनुभन्दा पहिले नेपाल विभिन्न ससाना राज्यहरूमा विभाजित थियो । छरिएर रहेका बाइसी, चौबिसी र काठमाडौँ उपत्यकालगायत अन्य राज्यहरू एकीकरण गरी गोरखाका राजा पृथ्वीनारायण शाहले सिङ्गो नेपाल बनाएका थिए ।

(ख) गोरखा पहिले चौबिसी राज्यहरूमध्ये एक थियो । लमजुङका राजा यसोब्रह्म शाहका छोरा द्रव्य शाह वि.सं. १६१६ भाद्र २५ गते गोरखाको राजा भएपछि गोरखा छुट्टै राज्य भएको हो ।

(ग) गोरखाका नवौँ राजा नरभूपाल शाहका सन्तानका रूपमा वि.सं. १७७९ पुस २७ गते पृथ्वीनारायण शाहको जन्म भएको थियो । पृथ्वीनारायण शाह वि.सं. १७९९ मा गोरखाका राजा भएका थिए ।

(घ) पृथ्वीनारायण शाह खास गरी काठमाडौँ उपत्यका विजय गरेर नेपालको एकीकरण गर्न चाहन्थे । नुवाकोट काठमाडौँ उपत्यकाको पश्चिमी द्वार भएकाले त्यो ठाउँ जितेमा उपत्यकामा आक्रमण गर्न सजिलो हुने निर्णयमा उनी पुगे । उनले नुवाकोटमा पहिलो पटक वि.सं. १८०० मा आक्रमण गरे तर असफल भए । उनले वि.सं. १८०१ मा दोस्रो पटक आक्रमण गरी नुवाकोटमा विजय प्राप्त गरे ।

(ङ) त्यस्तै वि.सं. १८१९ मा मकवानपुर र काठमाडौँ उपत्यकाका छेउछाउका ससाना राज्यहरू जिते । त्यसपछि पृथ्वीनारायण शाहले काठमाडौँ उपत्यकालाई घेरा हाल्ने योजना बनाए । कीर्तिपुरमा तीनपटक (वि.सं. १८१४, वि.सं. १८२१ र वि.सं. १८२२) आक्रमण गरे । तेस्रो प्रयासमा मात्र गोर्खालीहरूले कीर्तिपुर विजय गर्न सफल भए ।

(च) पृथ्वीनारायण शाहले वि.सं. १८२५ असोज १३ मा कान्तिपुर र वि.सं. १८२६ मङ्सिरमा भादगाउँ अर्थात् हालको भक्तपुरमा विजय प्राप्त गरे ।

(छ) उनले वि.सं. १८३० साउन ४ मा चौदण्डीगढीमाथि विजय प्राप्त गरे ।

(ज) वि.सं १८३१ साउन ५ मा विजयपुरमाथि विजय गरे ।

४.२ नेपाल एकीकरण अभियानमा जनताको सहभागिता

पृथ्वीनारायण शाहले कुनै राज्यसँग मैत्री सम्बन्ध गाँस्नु अगाडि वा कुनै राज्यमा आक्रमण गर्नु अगाडि त्यहाँका भारदार तथा प्रजा कति खुसी छन् भनी जानकारी लिन्थे । आफूले गर्ने कुनै पनि कार्य प्रजाको सहयोगमा गरे मात्र सफल होइन्छ भन्ने कुरामा उनी विश्वस्त थिए । त्यसका केही उदाहरणहरू तल प्रस्तुत गरिएका छन् :

(क) एकपटक पृथ्वीनारायण शाह विराज बखतीलाई कजाइ दिन चाहन्थे । तर प्रजाले एक स्वरमा कालु पाँडेलाई काजी पद दिनुपर्ने भनेपछि पृथ्वीनारायण शाहले कालु पाँडेलाई काजी पदमा नियुक्त गरेका थिए ।

(ख) पृथ्वीनारायण शाह धार्मिक शास्त्रका विद्वानको मतअनुसार आफ्ना युद्ध क्रियाकलाप अगाडि बढाउँथे । ज्योतिष कुलानन्द ढकालले राम्रो साइतमा यात्रा गरेमा युद्ध जितिन्छ भनी सल्लाह दिएका थिए । उनको सल्लाहअनुसार पृथ्वीनारायण शाहले नुवाकोट आक्रमण गरी विजय प्राप्त गरे । यिनै कुलानन्द ढकालले कीर्तिपुरमा पहिलोपटक आक्रमण गर्ने योजना गर्दा पृथ्वीनारायण शाहलाई आक्रमण नगर्न सल्लाह दिएका थिए । कालु पाँडेले पनि कुलानन्दको सुझावको समर्थन गरेका थिए । उनीहरूको सल्लाह नमान्दा कीर्तिपुरमा हार बेहोर्नुपर्‍यो भने कालु पाँडेले वीरगति प्राप्त गरे ।

(ग) बिसे नगर्ची : बिसे नगर्ची एक साधारण नागरिक थिए । पृथ्वीनारायण शाहलाई एकीकरणका लागि आर्थिक स्रोत जुटाउनुपर्ने भयो । गोरखाका सबै घरधुरीबाट यथासक्य नगद, अन्न वा जिन्सी सहयोग माग्न सल्लाह दिएका थिए । सोहीअनुसार सबै १२०० घरधुरी गोरखालीले सहयोग गरेका थिए । बिसे नगर्चीले नुवाकोट, सिरानचोक आक्रमणको योजना बनाउँदा सल्लाह दिएका थिए । नुवाकोट विजय गरेपछि बाजा बजाउने नेतृत्व पनि बिसे नगर्चीले गरेका थिए ।

(घ) कीर्तिपुरमा दोस्रो पटक आक्रमण गर्दा सुरप्रताप शाहको आँखा फुट्दा चिकित्सक माइकल एन्जेलोले उपचार गरेका थिए ।

(ङ) पृथ्वीनारायण शाहको नेपाल एकीकरण अभियानमा १६ देखि ३० वर्षका गोरखाली युवाहरूले सहयोग गरेका थिए ।

(च) कीर्तिपुरमा आक्रमण गर्न दहचोकका जनताले पृथ्वीनारायण शाहलाई सहयोग गरेका थिए ।

५. निष्कर्ष

पृथ्वीनारायण शाहले सिङ्गो नेपाल निर्माण गर्ने चाहनाले नेपाल एकीकरण सुरु गरे । उनको सम्पूर्ण जीवन युद्ध र एकीकरणमा नै बित्यो । पृथ्वीनारायण शाह धेरै युद्धमा आफू स्वयम् उपस्थित हुन्थे । नेपाल एकीकरण गर्नकै लागि उनले अनेकौं कूटनीतिक प्रयास गरेका थिए । लमजुङसँग मैत्री सम्बन्ध राखे । भादगाउँका राजकुमार वीरनर्सिंह मल्लसित मितेरी सम्बन्ध गाँसे । पृथ्वीनारायण शाहका यी सबै युद्ध अभियानमा जनसहभागिता भएको पाइयो ।

अभ्यास

(क) पृथ्वीनारायण शाहले नेपाल एकीकरण अभियान कहाँबाट र कहिले सुरु गरे, उल्लेख गर्नुहोस् ।

(ख) पृथ्वीनारायण शाहले कान्तिपुरमा कहिले विजय प्राप्त गरे ?

(ग) नेपाल एकीकरणमा ज्योतिष कुलानन्द ढकालको भूमिकाको चर्चा गर्नुहोस् ।

(घ) बिसे नगर्चीको छोटो परिचय दिनुहोस् ।

(ङ) नेपाल एकीकरणमा गोरखाली युवाहरूको भूमिका उल्लेख गर्नुहोस् ।

क्रियाकलाप

१. नेपालको एकीकरणमा पृथ्वीनारायण शाहको भूमिका समूहगत रूपमा छलफल गर्नुहोस् ।

२ नेपालको एकीकरणमा जनताको सहभागिता प्रशंसा गर्न लायक थियो । यस भनाइलाई समूह समूहमा छलफल गरी पुष्टि गर्नुहोस ।

सामुदायिक कार्य

पाठ्यपुस्तकमा उल्लिखित घटनाहरूबाहेक नेपाल एकीकरण अभियानका महत्त्वपूर्ण घटना र तिनको प्रभाव तालिकामा प्रस्तुत गर्नुहोस् र कक्षामा छलफल गर्नुहोस् ।